

Nucamo vsaj nekaj žensk, ki se zanimajo za poezijo

Ljubim lepa pisma *Monumentalna monografija širok nabor pisemskih korespondenc avtoric slovenske moderne združuje s poglobljenimi razpravami*

»Da me je razveselilo Vaše lepo pismo, ne morem reči, ker bi lagala; vendar ugajalo mi je Vaše takó odkrito povedano mnenje gledé našega lista.« urednica časopisa *Slovenka* Marica Nadlišek Bartol v pismu Franu Govekarju zapiše konec leta 1896. Če vemo, da se je okoli *Slovenke* formirala prva generacija slovenskih javnih intelektualk, avtoric, ki so ustvarjale – in živele – »novo žensko«, pa nam monografija *Ljubim lepa pisma* prvokrat prinaša uvid v njihovo prelomno pisemsko dopisovanje.

PIA PREZELJ

Delo *Ljubim lepa pisma: dopisovanja avtoric slovenske moderne*, ki je nastalo v okviru raziskovalnega projekta Transformacije intimnosti v literarnem diskurzu slovenske moderne ter pod uredniško roko Katje Mihurko, Primoža Mlačnika in Ivane Zajc, je presunljivo tako po obsegu kot vsebini, saj na kar 646 straneh predstavlja pri nas prvo transkripcijo na Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice in na Domoznanskem oddelku Univerzitetne knjižnice Maribor arhivirane osebne pisemske korespondence med slovenskimi pisateljicami istega literarnozgodovinskega obdobja.

Kot beremo, je arhivsko delo potekalo nekaj več kot leto dni, v tem obdobju pa so Katja Mihurko, Ivana Zajc, Primož Mlačnik, Darko Ilin, Lara Vončina in Jana Peserl prepisali več kot petsto pism iz obdobja med letoma 1896 in 1940, ki so jih slovenske pisateljice, dramatičarke, pesnice in urednice pošiljale iz slovenskih krajev, kot so Bled, Bohinjska Bistrica, Dobrna, Haloze, Ljubljana, Maribor, Mengeš, Radovljica, Šmarje pri Jelšah, Trst, Velika Dolina in Zasip, pa tudi med slovenskimi in evropskimi kraji, kot so Bern, Dunaj, Gradec, Kišinjev, Opatija, Praga, Rab in Zagreb.

Težke stvari me sprašuješ

Prvi – obsežnejši del – monografije tako obsega kratke biografije in osebno korespondenco vseh vidnejših slovenskih feminističnih pisateljic moderne, ki so urednikovalale ali objavljale v prvem slovenskem ženskem časopisu *Slovenka* in katerih korespondenčna zapu-

ščina se je ohranila do danes: Marice Nadlišek Bartol, Kristine Šuler, Ljudmila Poljanec, Vide Jeraj, Ivankke Anžič Klemenčič, Zofke Kveder, Elvire Dolinar, Marice Strnad in Ade Kristan.

Med prejemnicami najdemo še pesnico Franjo Trojanšek Zorana, podjetnico Julio Vovk in igralko Marijo Reisner, med moškimi prejemniki pism pa med drugim pisatelje in urednike Frana Vidica, Frana Govekarja, Ivana Cankarja in Antona Aškercarja, pri čemer so se pisma resda pogosto dotikala tako konkretnih literarnih vprašanj kot splošnih razmislekov o slovenski in tuji literaturi ter literarnem področju, a pomembno je poudariti, da so avtorice prek njih tudi skle pale prijateljstva, si delile nasvete in mnenja, si stopale blizu, druga drugi razkrivale tako svoje zunanje – vsakdanje – kot tudi notranje življenje.

»Težke stvari me sprašuješ. Vidiš, jaz Ti ne svetujem ne tega ne onega, povedati pa Ti hočem vse svoje pomisleke, vse, kar vem, in če tudi mogoče ni prav, da Ti odkrijem to, kar ni moje. Svetujem pa Ti kot prijateljici, da se ne prenašliš, da dobro premisliš vsak svoj korak in tudi njegove posledice, predno se za kaj odločiš. /.../ Po mojem mnenju – Bog mi je priča, da ne govori užaljen ponos ali kaj tacega iz mene – Klemenčič ni mož za te.« Zofka Kveder zapiše Ivanki Anžič Klemenčič. In zatem: »Kaj Ti delaš? Kaj počneš? Ali si korajžna ali si resignirana? – Veš, tudi za tisto, kar ljudje pravijo greh, treba korajže. – Močna osebnost se nikjer ne zlomi. Mevže so pa mevže, postavi jih kamorkoli.«

Prijateljstvo, da, a tudi politični boj

Kot v razpravi *Epistolarne intimnosti: razmerja med pisemskim prijateljstvom, ustvarjalno samocenzuro in žensko emancipacijo*, vključeni v drugi del knjige, ki zaobjema izvirne znanstvene raziskovalne prispevke, zapiše Primož Mlačnik, je bila ta pisemska korespondenca prostor, v katerem so pisateljice gojile pogoje za novo enakopravno politično skupnost, »v kateri bi življenjski cilji ženske postali posvetni in ločeni od zatiralnih

krščanskih mitov, ki naturalizirajo in sakralizirajo (žensko) trpljenje«. Slovenske intelektualke in pisateljice, ki so se zbirale okrog revije *Slovenka*, so prek pisemske korespondence »kultivirale svoje značaje in vzdrževale prijateljske odnose ter jih vtakale v politični boj z žensko emancipacijo, ki je v Sloveniji potekal skupaj z narodnim prebujanjem«, še dodaja.

Avtorice slovenske literarne moderne so prve slovenske ustvarjalke, ki se dojemajo kot medsebojno povezana skupina oziroma generacija, a je ob tem ključno tudi, da gre za generacijo tako imenovanih novih žensk, intelektualk in publicistk, ki se zoperstavljajo tradicionalni podobi tako ženskega javnega kot intimnega življenja.

Pri nas je še mrtvo

V razpravi *Nucamo vsaj nekaj žensk, ki se zanimajo za poezijo: samoreprezentacije avtoric iz obdobja moderne v pismih* Ivana Zajc poudarja, da v pismih ne najdemo le številnih konkretnih pisateljskih nasvetov in komentarjev (ne nazadnje je relacija avtorica–urednica v pismih pogosta), temveč tudi raznolike razmisleke o pogojih literarne produkcije ter drugih družbenih in umetniških pojavih, pri čemer avtorice – nekatere bolj, druge manj glasno – zahtevajo priznanje lastnega avtorskega položaja. Ljudmila Poljanec v pismu Ljudmili Prunk zapiše, da »nucamo vsaj nekaj žensk, ki se zanimajo za poezijo! Pri nas je še mrtvo, mrtvo! Drugi narodi se ponašajo s celimi ženskimi zbirkami,« zatem pa, kot pravi Ivana Zajc, doda, »da je v slovenskem kulturnem prostoru težko delovati kot pisatelj in kritik, ker je razklan ter majhen, intelektualci najraje spremljajo literaturo v tujih jeziki, literarne revije pa imajo malo naročnikov.«

Jaz v razredu gnijem, hiram

Poleg refleksije literarnega prostora in njegovih ustvarjalcev (»Aškerc piše prehitro – in ne pusti zoreti idejam in obliki in to je menda njegov največji greh!« v enem od pism zapiše Ljudmila Poljanec) avtorice v pismih nenehno reflektirajo tudi lasten vsakdan, od navideznih nepomembnosti, kot

je želja po izletu na Triglav, pa do vpliva, ki ga imajo šolanje, službovanje ter skrb za otroke in gospodinjstvo na njihovo literarno delo.

Povečini so bile avtorice namreč zaposlene kot učiteljice, poudarja Ivana Zajc, »kar je bil eden od novih poklicev za ženske, ki so se pojavili proti koncu 19. stoletja in jim je omogočal, da so postale ekonomsko neodvisne, čeprav so bile tako finančno kot tudi z vidika delovne obremenitve v slabšem položaju od moških kolegov. Da je poučevanje doživljala kot naporno, v več pismih opisuje Marica Nadlišek Bartol, ki je delala na več šolah v okolici Trsta. V pismu Franu Vidicu je zapisala, da je 'zgrešila svoj stan' in se v šoli včasih počuti obupano ter težko prenaša, da jo kličejo učiteljica. V pismu dodaja, da ji najhujši sovražnik ne bi mogel naložiti večje pokore, kakor si jo je naložila sama, ko je postala učiteljica: 'jaz v razredu gnijem, jezim, belim, zelenim, hiram'.«

Krog vratu si zavežem rdeč trak

Avtorice so si, kot poudarja Ivana Zajc, medsebojno podporo izražale tudi v primerih, ko se osebno sploh niso srečevale, pri čemer so se med mnogimi spletla tesna prijateljstva (Marica Strnad je v pismih prijateljici Marici Nadlišek Bartol namenila ljubkovalne izraze, kot so »golubčik«, »zlato moje«, »sorodna duša« in »srčkano moje dekle«), delile pa so si tudi globoko intimne uvide in čustva. »Ah, kaj vse počnem. Grozno ga včasih dražim. Veš, krog vratu si zavežem rdeč trak, napravim imenitno pentljo, malo zavrtim z glavo. Da se mi lasje prav zapeljivo razkuštrajo, pa ga poljubljam, poljubljam, da niti dihati ne more, oči, usta, obraz in prsa – tako je krasen, tako je krasen! Veš, kadar ga vidim tako golega, lepega, mladega, svežega, krasnega, mi postane naenkrat tako divno v duši, tako sveto!« je v enem od pisem o svojem možu zapisala Zofka Kveder in s tem po besedah Katje Mihurko izpodbijala dojemanje meščanske ženske kot bitja, ki naj ji bo govor o spolnosti tabu.

Kot še poudarjajo uredniki, »na skoraj vsaki strani spoznavamo, kako oster in naporen boj so bile tako za uresničenje svojih intelektualnih sposobnosti kakor vsega, kar je povezano s telesnim užikom – od spolnosti in svobodne ljubezni do prostosti gibanja, še posebno na kolesu in v naravi«. Dopisovanja avtoric slovenske moderne so tako »več kot le dokument o tem, kako postati in biti

slovenska pisateljica, saj pred nas postavljajo moderne, napredne in svobodne ženske, ki so drzno prestopale vidne in nevidne meje, a so kljub temu bile predolgo v senci svojih sodobnikov«.

Kot Elvira Dolinar v pismu Ivanki Anžič Klemenčič komentira nenaklonjenost literarnih kritikov, ki ženske pisateljice ob vsaki priložnosti okrajo: »/i/n vendar bi morali, ako so res svobodomiseln, kakor se imenujejo, bi morali stati na naši strani«. Na naši strani, kajti intelektualke, pisateljice, pesnice in urednice so, poudarja Ivana Zajc, »individualna prizadevanja za vključitev v kulturno polje razumele kot del skupnega prizadevanja«. Prizadevanja, ki so spremenila veliko, a še vedno ne dovolj, saj se ob pogledu na sodobno slovensko literarno krajino zdi, da bo za dosledno odpiranje – ne le velikodušno pripiranje – vrat avtoricam potrebnih še nekaj stletij. »Veš, to je tako žalostno, da je že smešno, ali pa narobe,« je v pismu Cankarju dejala Zofka Kveder.

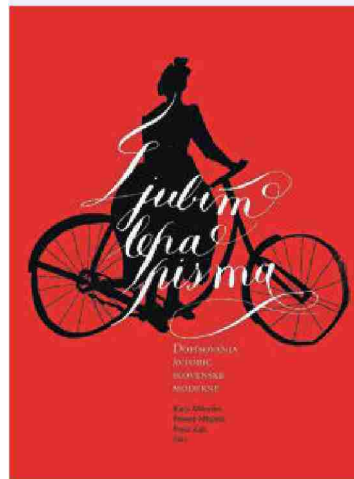
Kaj Ti delaš? Kaj počneš? Ali si korajžna ali si resignirana? – Veš, tudi za tisto, kar ljudje pravijo greh, treba korajže. – Močna osebnost se nikjer ne zlomi. Mevže so pa mevže, postavi jih kamorkoli.

ZOFKA KVEDER v pismu Ivanki Anžič Klemenčič

Ljubim lepa pisma: dopisovanja avtoric slovenske moderne

Založba Univerze v Novi Gorici, 2024

uredili Katja Mihurko, Primož Mlačnik, Ivana Zajc

Na karikaturi slovenskih literatov Hinka Smrekarja iz leta 1913, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije, kot edino avtorico najdemo Zofko Kveder. FOTO ARHIV NARODNEGA MUZEJA SLOVENIJE